

PREOT DANIEL PUPĂZĂ

TAINA FRUMOSULUI ȘI BINELUI

după Sfântul Dionisie Areopagitul

Cuvânt înainte
ARHID. IOAN I. ICĂ JR

DANIEL PUPĂZĂ s-a născut în 1955 în București. A absolvit Facultatea de Teologie Ortodoxă din București în anul 1999. A obținut titlul de Doctor în teologie dogmatică la Universitatea ARISTOTEL din Salonic, Grecia în 2011. A fost hirotonit preot în anul 2006.

A publicat studii și eseuri în reviste teologice ca: *Orthodoxia* (Patriarhia Română, București), *Glasul Bisericii* (Arhiepiscopia Bucureștilor), *Θεολογία* (Arhiepiscopia Atenei), *Νέα Σιών* (Patriarhia Ierusalimului), *Revista Teologică* (Mitropolia Ardealului, Sibiu).

NEMIRA

CUPRINS

<i>Abrevieri</i>	5
<i>Cuvânt înainte</i> de ARHID. IOAN I ICA JR	7
INTRODUCERE.....	15
1. Frumosul și Binele în filosofia greacă antică.....	15
2. Sfântul Dionisie Areopagitul și <i>Corpus Dionysiacum</i> în Tradiția Bisericii	23
3. Evaluarea teologiei areopagitice referitoare la Frumos și Bine la cercetătorii anteriori și în prezentul studiu	40
CAPITOLUL 1. FRUMOSUL ȘI BINELE – NUME ALE UNUIA DUMNEZEU	55
1.1. Izvoarele și principiile metodologice ale Sfântului Dionisie Areopagitul: Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție	55
1.2. Posibilitatea numirii lui Dumnezeu	65
1.3. Binele – Numele prin excelență al lui Dumnezeu	77
1.4. Frumosul – Numele farmecului lui Dumnezeu	93
1.5. Erosul – impulsul spre mișcarea Frumosului-și-Binelui...	106

1.6. Raportul Frumosului-și-Binelui cu celelalte nume dumnezeiești	119
1.6.1. Numele procesiunii dumnezeiești	122
a) Ființă, Viață, Înțelepciune	122
b) Putere	129
1.6.2. Numele întoarcerii dumnezeiești	132
Dreptate, Mântuire, Răscumpărare	132
1.6.3. Numele unirii desăvârșite	136
a) Pace	136
b) Sfințenie, Împărăție, Domnire, Dumnezeire	140
c) Desăvârșit și Unul	142
1.7. Dumnezeu Cel fără nume	147

CAPITOLUL 2. FRUMOSUL-ȘI-BINELE -

CAUZĂ UNIVERSALĂ ȘI STRĂLUCITOARE	161
2.1. Cauzalitatea universală a Frumosului-și-Binelui	161
2.1.1. Causă creatoare	165
2.1.2. Causă exemplară	173
2.1.3. Causă formatoare	181
2.1.4. Causă elementară	192
2.1.5. Causă finală	195
2.2. Strălucirea Frumuseții dumnezeiești inteligibile	200
2.2.1. Frumusețea dumnezeiască - Pronie creatoare	205
2.2.1.1. Măreția Bunătății	205
2.2.1.2. Lumina cunoștinței	208
2.2.1.3. Eros sacrificial	210
2.2.1.4. Armonie, Ordine și Măsură	212
a) Armonie	212
b) Ordine	213
c) Măsură	215
2.2.1.5. Adevărată Deiformitate arhetipală	216
2.2.1.6. Mireasmă tearhică	219

2.2.2. Frumusețea dumnezeiască - Pronie conservatoare	221
2.2.2.1. Dreptatea	221
2.2.2.2. Identitate	222
2.2.2.3. Mântuire și Răscumpărare	224
2.2.3. Frumusețea dumnezeiască - Pronie desăvârșitoare	225
2.2.3.1. Asemănare	225
2.2.3.2. Chemare atrăgătoare și fermecătoare	226
2.2.3.3. Pace	227
2.2.3.4. Împărăție, Domnire, Dumnezeire	229
2.2.3.5. Desăvârșire infinită și preafericită	230
2.2.3.6. Unitatea	232

CAPITOLUL 3. FRUMOSUL-ȘI-BINELE ÎN CREAȚIE

3.1. Participarea tuturor ființelor la Frumos-și-Bine	235
3.1.1. Imparticipabilul și participatele	235
3.1.2. Participările	240
3.1.3. Participanții	248
3.2. Ierarhia - Cosmos sfințit și Icoană a Frumuseții tearhice	253
3.2.1. Un cosmos ierarhic	253
3.2.2. Definirea și scopul Ierarhiei	258
3.2.2.1. Ierarhia - Ordine sfântă	261
3.2.2.2. Ierarhia - Știință sfântă	270
3.2.2.3. Ierarhia - Lucrare sfântă	276
3.2.3. Concluzii	289
3.3. Ierarhia Cerească	292
3.3.1. Natura și menirea îngerilor în Ierarhie	292
3.3.2. Primul Ordin Angelic	296
3.3.3. Al doilea și al treilea ordin angelic.	
Funcțiile îngerilor în raport cu oamenii	304
3.4. Răul	309
3.4.1. Cauzele răului	311

3.4.2. <i>Răul nu există nicăieri ca ființă</i>	315
3.4.2.1. Răul nu există nici în sine, nici în Dumnezeu	315
3.4.2.2. Răul nu există în demoni.....	317
3.4.2.3. Răul nu există nici în oameni.....	320
3.4.2.4. Răul nu este nici în firea întreagă	323
3.4.3. <i>Răul și urâtul ca privare a Frumosului-și-Binelui</i>	325
3.4.4. <i>Frumosul-și-Binele în raport cu răul și urâtul</i>	329

CAPITOLUL 4. FRUMOSUL-ȘI-BINELE ÎN BISERICĂ

4.1. Ierarhia Bisericească – O Ierarhie simbolică	333
4.1.1. <i>Rostul simbolismului în Ierarhia Bisericească</i>	333
4.1.2. <i>Felurile simbolurilor</i>	346
4.1.2.1. Simbolurile asemenea	350
4.1.2.2. Simbolurile neasemenea.....	352
4.1.3. <i>Cunoașterea prin simboluri</i>	357
4.2. Ierarhia Bisericească – Icoană a frumuseții îngerilor.....	366
4.2.1. <i>Caracteristicile generale ale Ierarhiei Bisericești</i>	366
4.2.2. <i>Ordinele preoțești – Depozitarele Frumuseții</i> <i>prea-deiforme</i>	373
4.2.2.1. Ordinul ierarhilor	374
4.2.2.2. Ordinul preoților.....	380
4.2.2.3. Ordinul diaconilor	384
4.2.2.4. Concluzii – Cei mai frumoși și buni dintre fiii oamenilor	386
4.2.3. <i>Ordinele celor ce se desăvârșesc</i>	393
4.2.3.1. Monahii – ordinul purtătorilor de frumuseți unitare	393
4.2.3.2. Ordinul celor împodobiți cu chipul luminii.....	399
4.2.3.3. Cei în curs de curățire – ordinul celor înștrăinați de deiformitate.....	401
4.2.4. <i>Concluzii: Biserica în rugăciune –</i> <i>Icoană a eshatonului</i>	406

CAPITOLUL 5. ÎNDUMNEZEIREA – UNIREA

CU DUMNEZEU CEL FRUMOS ȘI BUN	411
5.1. Caracterul kalokagathic al operei lui Hristos	411
5.1.1. <i>Lumea sub autoritatea urâciunii pustiirii</i>	412
5.1.2. <i>Iconomia întrupării ca înfrumusețare</i> și îmbunătățire	417
5.2. Teurgia sculptării omului desăvârșit	423
5.2.1. <i>Botezul – Începutul înfrumusețării</i>	425
5.2.2. <i>Euharistia – Adunarea în Unul frumos și bun</i>	434
5.2.3. <i>Mirul – Lucrarea de desăvârșire a frumuseții</i>	448
5.2.3.1. Desăvârșirea ca înmiresmare.....	448
5.2.3.2. Sfințenia – Capodopera artei filocalice.....	457
5.2.3.3. Desăvârșirea – Realizarea deplină a frumuseții umane.....	466
5.3. Îndumnezeirea – O înveșnicită înfrumusețare și îmbunătățire	474
5.3.1. <i>Îndumnezeirea deplină –</i> <i>Înălțarea la Deiformitatea extremă</i>	474
5.3.2. <i>Mistica Frumosului-și-Binelui</i>	482
5.3.3. <i>Unirea cu Hristos în Biserică –</i> <i>Pregustare a Ospățului veșnic</i>	486
5.4. Concluzii	499

BIBLIOGRAFIE	505
A. Surse.....	505
1) <i>Scrierile Sfântului Dionisie Areopagitul</i>	505
2) <i>Scrierile altor autori</i>	506
B. Studii	508
<i>Instrumenta Studiorum</i>	522

CAPITOLUL 1

FRUMOSUL ȘI BINELE –
NUME ALE UNUIA DUMNEZEU1.1. IZVOARELE ȘI PRINCIPIILE METODOLOGICE
ALE SFÂNTULUI DIONISIE AREOPAGITUL:
SFÂNTA SCRIPTURĂ ȘI SFÂNTA TRADIȚIE

Sfântul Dionisie Areopagitul relatează că a scris o suită de trei lucrări ce acoperă întregul domeniu al afirmațiilor posibile despre Dumnezeu, reprezentând conținutul complet al teologiei sale catolice. Locul al doilea în această suită îl ocupă tratatul *Despre Numele Dumnezeiești*. Celelalte două lucrări amintite de autor se numeau *Schițe teologice* (prima) și *Teologia simbolică* (a treia) și s-au pierdut. Criticii apusei¹ pun sub semnul întrebării existența acestor două scrieri, însă noi, consecvenți principiului nostru hermetic, nu ne îndoim de corectitudinea mărturiei autorului.

Unitatea tematică a celor trei tratate este subînțeleasă de autor, care își începe expunerea prin așezarea tratatului prezent în

¹ Vezi de exemplu René Roques, „Structures“ (*Dictionnaire de la Spiritualité*, III, Paris, 1957), pp. 128-133.

continuarea *Schițelor teologice*, declarând încă din primele rânduri că principiul hermeneutic ce stă la baza interpretării sale teologice este același, anume Sfânta Scriptură. Pentru Areopagit Sfânta Scriptură, ca text inspirat de Sfântul Duh, are o autoritate absolută; el denumește Sfânta Scriptură cu termenul *ὁ θεσμός*, care înseamnă „lege“, și totodată „regulă“, „instituție“, dar folosește cel mai adesea termenul *τὰ Λόγια*, adică *Cuvintele*. Citându-l pe Sfântul Apostol Pavel (I Cor., 2, 4), Sfântul Părinte spune că cele despre Dumnezeu trebuie tâlcuite nu în cuvintele convingătoare ale înțelepciunii omenești, ci cu puterea doveditoare a teologilor, putere mișcată de Duhul Sfânt.¹

Pornind acest studiu despre teologia Sfântului Dionisie Areopagitul, considerăm necesară următoarea precizare pentru corecta înțelegere a învățăturii sale: deși era solid ancorat în Tradiția Bisericii Ortodoxe în ceea ce privește conținutul dogmatic al scrierilor sale, din punctul de vedere al limbajului teologic, Părintele a fost un creator neobosit de ingenios și inovator. Discursul său teologic, dens și profund sub aspect doctrinar, este înțesat cu termeni preluați în parte din tradiția teologică a Bisericii, în parte din filosofia neoplatonică, pe care-i utilizează într-un mod liber și personal. La aceștia se adaugă o mulțime de termeni creați de către Areopagit prin compunere, cu scopul de a exprima cât mai precis gândirea sa înaltă. Rezultatul constă într-un discurs în mare măsură codificat, dificil de înțeles la prima lectură, care necesită lămuriri prealabile pentru înlăturarea confuziilor.

Pentru Sfânta Scriptură Areopagitul preferă utilizarea termenului „Cuvintele“ (*τὰ Λόγια*), deoarece consideră că Biblia conține cuvintele pe care Însuși Dumnezeu le-a rostit despre Sine.

¹ NDI, 1, PG 3, 585 B. Prezentul subcapitol a fost dezvoltat, în principal, pe baza primelor două capitole din tratatul *Despre Numele Dumnezeiești*.

În consecință, el consideră că a spune sau a cugeta ceva despre Dumnezeu ascunsă în afară de ceea ce Ea Însăși a descoperit în chip dumnezeiesc despre Sine în Sfânta Scriptură este nu numai îndrăzneț, dar și nepermis. Principalul scop al Sfântului Dionisie este neclintita urmărire a adevărului conținut în teosofia Scripturilor, din care provine Sfânta Lumină; de aceea „Cuvintele“ reprezintă dreptarul neabătut în orice cugetare sau rostire despre Dumnezeu.

Pe de altă parte, Areopagitul declară ritos că toate Scripturile vorbesc despre Dumnezeirea lui Iisus Hristos, însă în mod diferit: Vechiul Testament cuprinde cuvintele profetice despre venirea lui Dumnezeu în lume, de aceea Sfântul Părinte îl denumește *teologia* (cuvintele lui Dumnezeu); Noul Testament cuprinde acele cuvinte care certifică realizarea cuvintelor profetice prin întruparea Fiului lui Dumnezeu, de aceea preferă să-l denumească *teurgia* (lucrările lui Dumnezeu)¹. Scripturile devin, astfel, principalul izvor de cunoaștere a celor dumnezeiești și, în măsura în care cercetătorul *Cuvintelor* se înalță în lumina revărsată din acestea, mintea sa este luminată și întipărită de sfintele îmnologii. Prin urmare, adevăratul teolog este cunoscătorul Scripturilor, iar pentru Sfântul Dionisie aceasta este teologia: îmnologie și slavoslovire adresată Tearhiei sau, mai concret, adresată cuvintelor și lucrărilor lui Hristos.

În acest punct considerăm productiv a adopta pentru discursul nostru interpretarea propusă de exegeza ortodoxă a textelor areopagitice referitor la sensul pe care-l acordă Sfântul Dionisie cuvintelor pe care le-a creat prin compunere.² Astfel, cuvintele compuse, în care ca prim element de compunere este

¹ IB III, III, 5, PG 3, 432 B.

² Lambros Siasos, *op. cit.*, p. 69.

„Dumnezeu“ (θεός), Îl indică pe Acesta ca fiind subiectul acțiunii, ce este referită în cel de-al doilea element de compunere al cuvântului respectiv. De exemplu, cuvântul „teologie“ nu are sensul cu care ne-a deprins teologia academică, adică acela de *cuvânt despre Dumnezeu*. Sfântul Dionisie folosește acest cuvânt cu sensul de *Dumnezeu vorbește, Dumnezeu cuvântează*. Potrivit aceleiași interpretări, cuvintele pe care Areopagitul le creează cu primul element de compunere *ιερός* (sfânt, sfințit) indică drept subiect al acțiunii, referite de cel de-al doilea element al compunerii, pe om ca membru al Ierarhiei. De exemplu, cuvântul *ιερολογία* se referă la *cuvintele rostite de un om sfânt sau sfințit* (mai ales ierarhul sau preotul). Această interpretare, care se dovedește deosebit de fructuoasă în înțelegerea învățaturii Areopagitului, nu este o simplă născocire a cercetătorului respectiv, ci rezultă în urma unei atente lecturi a CD-ului. Sfântul Părinte folosește adesea termenul *teologia* ca sinonim pentru *Cuvintele* (Scripturile) și termenul *teologi* ca sinonim pentru *oamenii sfinți* (proroci, ierarhi), prin intermediul cărora Dumnezeu a vorbit despre Sine, a lucrat și S-a revelat în decursul istoriei mântuirii. Teologii erau doar acele guri care au rostit ceea ce Dumnezeu a spus, acei transmițători a ceea ce Dumnezeu a lucrat, iar ei au consemnat în Scripturi¹.

În capitolul cinci al tratatului *Despre Ierarhia Bisericească*, interpretând semnificația așezării Sfintei Scripturi pe capul candidatului în momentul hirotoniei ca episcop, Sfântul Dionisie scrie că Scripturile predate de Dumnezeu:

„conțin întreaga teologie, teurgie, teofanie, ierologie și ierurgie, într-un cuvânt exprimă toate lucrările și cuvintele

¹ *Ibidem*, p. 103.

dumnezeiești și sfinte ce-au fost dăruite Ierarhiei noastre de către Tearhia lucrătoare a binelui“¹.

Termenul *Tearhie* (Θεραρχία) este utilizat constant pentru Dumnezeu de Areopagit pentru a desemna în primul rând funcția de cauzare, de obârșire a lui Dumnezeu în raport cu creația, și în al doilea rând, pentru a afirma că Dumnezeu este obârșia (principiul, începutul) îndumnezeirii. Tema transmiterii/primirii învățaturii despre Dumnezeu este un aspect particular al transmiterii/primirii luminii dumnezeiești în cadrul Ierarhiei, asupra căreia vom reveni. Deocamdată să semnalăm că această transmitere/primire a cuvintelor dumnezeiești comportă anumite particularități specifice procesului de învățare în cadrul trupului viu al Bisericii. În primul rând, Areopagitul citește și înțelege Scripturile prin intermediul conducătorilor îndumnezeiți ai Bisericii. Sfântul Părinte își propune să-și păstreze cugetarea în cadrele Scripturilor, ca îndreptar al adevărului, neîndrăznind să-și înalte gândul dincolo de ceea ce îngăduie raza tearhică a *Cuvintelor*. Astfel, încă de la început, Sfântul Dionisie dovedește evlavie și supunere față de Dumnezeu, Care Se manifestă în Scripturi ca fiind prezent în cuvintele Sale.

În discursul Sfântului Părinte revine constant tema medierii cunoașterii în cadrul Ierarhiei, în care cel superior transmite celui de după el lumina dumnezeiască. Pe de altă parte, în această Ierarhie a transmisiunii de cunoaștere a celor dumnezeiești, este necesară existența tuturor verigilor ierarhice. Deoarece teologii, adică scriitorii Scripturilor, sunt cei care au, asemenea îngerilor, o experiență mai directă a lucrurilor dumnezeiești. Areopagitul vorbește despre un lanț neîntrerupt de transmisie a luminii

¹ IB IV, III; 7, PG 3, 513 C.

dumnezeiești în cadrul Bisericii, care începe cu Apostolii, continuă cu ucenicii acestora, propovăduitori ai Evangheliei, continuând apoi cu ierarhii, neîntrerupt, până la ultimii lor reprezentanți, cum era și Ieroteu, „strălucitul conducător” și învățător al său. Despre acesta Sfântul Dionisie declară că învățătura ce o posedă o primise fie din îndelunga lui exercitare în „cercetarea științifică” a Scripturilor, fie de la alți sfinți teologi, fie printr-o inspirație „mai dumnezeiască”, în care fusese inițiat direct de către Tearhie fără de intermedierea altcuiva. Ieroteu reprezenta pentru Areopagit tipul omului cu adevărat îndumnezeit, căci experiase direct energiile dumnezeiești și devenise templu al Duhului Sfânt, deoarece:

„Nu numai a învățat, ci a și pătimit cele dumnezeiești și din împreună-pățimirea cu acestea s-a desăvârșit în unirea și credința tainică și neînvățată.”¹

Intervine, așadar, un aspect nou, Predania/Tradiția, adică transmiterea cunoașterii de la cel care a avut un contact mai înalt, chiar direct, cu iluminările dumnezeiești la cel care are acest contact doar mediat. Tema Tradiției ocupă un loc central în teologia Sfântului Părinte, căci, alături de Scripturi, Predania teologilor constituie cel de-al doilea izvor al învățăturii sale. Prin urmare, Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție reprezintă principalele izvoare ale teologiei areopagitice. Prin această poziție autorul CD-ului nu dovedește vreo originalitate, căci nu face decât să afirme un adevăr al tradiției patristice, care se află formulat încă din primul capitol al manualelor de teologie dogmatică: Revelația dumnezeiască are două aspecte esențiale – Sfânta Scriptură și Sfânta

¹ ND II, 9, PG 3, 648 A, B.

Tradiție¹. Prin urmare, Sfântul Dionisie se înscrie în tradiția de cugetare a Bisericii universale, pe care o va îmbogăți în multe din afirmațiile ei fundamentale. Astfel, el distinge în Tradiția teologică două laturi: în primul rând o latură tainică și simbolică, manifestată în acte sfințitoare, iar în al doilea rând o latură arătată și cognoscibilă, ce capătă dezvoltare filosofică și demonstrativă². Această distincție între aspectele tainic și filosofic ale Tradiției teologilor este capitală pentru dezvoltarea învățăturii areopagitice; din cele patru tratate principale ale CD-ului, primele două (*Despre Ierarhia Cerească* și *Despre Ierarhia Bisericească*) se înscriu preponderent în aspectul tainic și simbolic al Predaniei, iar celelalte două (*Despre Numele Dumnezeiești* și *Teologia Mistică*) se înscriu în aspectul ei filosofic și demonstrativ.

Mai trebuie făcută observația că aspectul tainic al Predaniei vizează în special transmiterea orală a cunoașterii celor dumnezeiești – după cum se petrece între părintele duhovnicesc și ucenicul său – și capătă o conotație inițiativă, asupra căreia Areopagitul revine adeseori. Toată această învățătură se fundamentează pe cuvântul Domnului „nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor” (Mat. 7, 6), cuvânt pe care Sfântul Dionisie îl citează și parafrazează într-o multitudine de aspecte. De exemplu, în tratatul *Despre Ierarhia Cerească* – adresat lui Timotei, ucenicul Sfântului Apostol Pavel – Sfântul Părinte îl îndeamnă pe tânărul episcop să ascundă în adâncul minții Sfintele Taine, în care a fost inițiat, pentru a le apăra de mulțimea lipsită de sfințenie³. Peste tot este vorba despre protejarea, păstrarea și conservarea

¹ Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, EMBOR, București, 1996, pp. 39-47.

² Ep. IX, 1, PG 3, 1105 D.

³ IC II, 5, PG 3, 145 C.

nealterată a conținutului primit prin Predanie și transmiterea lui în mod diferențiat, ierarhizat, în funcție de capacitatea de a-l primi și înțelege a fiecărui membru al Ierarhiei.

În capitolul al doilea al tratatului *Despre Numele Dumnezeuiești*, Sfântul Dionisie face o precizare prețioasă referitoare la păstrarea adevărului dumnezeiesc tezauryat de teologia Scripturilor. După ce am primit revelațiile dumnezeiești, ca pe o prea frumoasă regulă a adevărului, trebuie să ne grăbim să le păstrăm în noi fără adaos, micșorare sau transformare, căci însăși paza lor împiedică rătăcirea. Mărgăritarele dăruite de Dumnezeu trebuie păzite intacte nu atât pentru ele însele, care sunt incoruptibile, cât mai ales pentru credincioși, care, prin înțelegerea și împlinirea lor, se întăresc în credință.

Lumina dumnezeiască provenită din Scripturi prin intermediul teologilor sfinți și a urmașilor acestora este participată în mod simetric de către credincioși, însă nimeni nu are dreptul să o îngroape, ca și robul cel viclean (Mat. 25, 25). Această neîntreruptă transmitere a învățaturii mântuitoare, în cadrele trupului viu al lui Hristos, reprezintă o poruncă dumnezeiască, întrucât întregul ei conținut este dar al Binelui. Transmiterea luminii, a binelui este cea mai mare binefacere a creștinului și Areopagitul parafrazează liber Evanghelia după Matei (Cap. 25, 31-46) referitor cu faptele milei: să fie înștiințat acela care nu cunoaște, să fie învățat acela care vrea să afle, să fie apărat cel slab și să fie vindecat cel bolnav¹. Ignoranța înseamnă atomizare, împrăștiere și este deci cel mai mare impediment în calea spre îndumnezeire.

Sfântul Dionisie se autodefinește ca una dintre cele din urmă verigi ale acestei neîntrerupte Predanii a teologilor. Părintele declară că a învățat de la îndrumătorul său, slăvitul Ieroteu,

¹ ND XIII, 4, PG 3, 981 D.

Învățăturile dumnezeiești în formă de cugetări concise odată cu porunca expresă de a analiza, a dezvolta desfășurat și de a transmite în mod accesibil învățătura sa ucenicilor mai tineri.¹ Prin urmare, învățătura Areopagitului constituie o dezvoltare și o lămurire a învățaturii lui Ieroteu. Pe de altă parte, transmiterea învățaturii provenite din Predania teologilor nu este un simplu proces didactic. Cele predate trebuie să fie deplin participate, cunoscute în mod existențial, experimentate. De altfel, Sfântul Părinte consideră că sunt lipsiți de evlavie și străini de legea sfântă aceia care îndrăznesc să predea învățăturile dumnezeiești mai înainte de a se exersa îndelung în acestea și a le deveni deprindere statornică². Este necesar, așadar, ca mai întâi învățătorii să fie prea desăvârșiți pentru ca să fie vrednici a oferi hrana cea tare (Evr. 5, 14) potrivită celor desăvârșiți.

Transmiterea învățaturii primite din Predania teologilor trebuie de asemenea să fie adaptată celor ce o primesc, pe de-o parte, în raport cu conținutul ei, iar pe de alta, în raport cu capacitatea primitorului de a înțelege, la un nivel mai mult sau mai puțin înalt, acest conținut. Sfântul Dionisie consideră că vederea directă a Scripturilor inteligibile și predarea lor concisă necesită o putere presviterială, așa cum avea „slăvitul“ Ieroteu. Pentru cei aflați mai jos de acest nivel, fie învățători, fie învățăcei, se potrivește știința și învățarea cuvintelor care conduc la această înaltă vedere. În consecință, aceluia care se află deasupra mulțimii, ca unor unși de Dumnezeu, învățătura tainică trebuie predată ca pe o a doua Scriptură, iar celor nedesăvârșiți, într-un mod analog cu capacitatea proprie. În ceea ce-l privește, Sfântul Dionisie în mod repetat se înscrie cu smerenie în rândul celor inferiori.

¹ ND III, 2, PG 3, 681 B.

² IB III, III, 14, PG 3, 445 A.